

Trpnik v Brižinskih spomenikih¹

Polonca Šek Mertük

IZVLEČEK: Prispevek se osredotoča na trpni glagolski način (o njem govorimo, kadar osebek ni vršilec dejanja, pa tudi ne nosilec stanja ali poteka, ampak je od dejanja prizadeti) in na njegovo rabo v Brižinskih spomenikih. Predstavljeni sta jezikovni analizi trpnika v Brižinskih spomenikih dveh jezikoslovcev, R. Kolariča in G. Stona, primerjava, sinteza in kritična presoja obeh predstavljenih jezikovnih analiz ter avtoričina lastna opredelitev rabe trpnika v Brižinskih spomenikih.

ABSTRACT: The paper focuses on the passive voice (used when the subject is not the performer of an action or the carrier of a condition or a course but affected by an action) and its use in the Freising Manuscripts. The paper presents two language analyses of the passive voice in the Freising Manuscripts by two linguists, R. Kolarič and G. Stone, a comparison, the synthesis and the critical judgment of both presented language analyses, and the author's own definition of the use of the passive voice in the Freising Manuscripts.

0 Brižinski spomeniki so prvi od dveh najpomembnejših mejnikov slovenskega jezika, s katerimi se začne zgodovina slovenskega jezika. To je prvo "absolutno" izhodišče zgodovine slovenskega jezika; so prvi, najstarejši in zato tudi najzanimivejši slovenski slovstveni spomeniki.² So prepisi veliko starejših predlog in vsebujejo tri bogoslužna besedila v staroslovenskem jeziku, dva obrazca splošne spovedi in odlomek pridige. Prvi slovenski, in po ugotovitvah znanosti tudi prvi slovanski, latinični spomeniki so napisani v karolinški minuskuli s prehoda 10. v 11. stol.³ Predloge starejših zapiskov, ki so tudi mogle biti samo prepisi še starejših predlog ali prvopisov, niso ohranjene. Prvopisi pač ne bodo dosti mlajši od prvih časov pokristjanjevanja Slovencev in

¹ Članek ima po mnenju uredniškega odbora Jezikoslovnih zapiskov pregledno-informativno vrednost.

² Nikolai Mikhailov, *Jezikovni spomeniki zgodnje slovenščine. Rokopisna doba slovenskega jezika (od XIV. stol. do leta 1550)*, Trst 2001, 13–14.

³ France Bernik, *Začetek slovenske jezikovne identitete, Zbornik Brižinski spomeniki*, Ljubljana 1996, 9.

morejo segati v prvo polovico 9. stoletja, vsekakor pa v meje tega stoletja.⁴ Brez dvoma je bilo slovenskih tekstov več in tudi še drugačnih, toda izgubili so se in le trije Brižinski spomeniki so priča, da je bila slovenska beseda napisana že v 9. stoletju.⁵ Jezik spomenikov je pomenil prvo priznanje jezikovne istovetnosti naših prednikov in napovedal je dolgo, pogosto prekinjeno, vendar uporno nastajanje slovenske duhovne, kulturne in naposled narodne identitete. Sprožil je proces, ki se je odvijal po Brižinskih spomenikih skozi stoletja redkih zapisov naših imen ali odlomkov podobnih verskih besedil in dosegel vrhunec s prvo tiskano knjigo v slovenskem jeziku leta 1550.⁶

1 R. Kolarič⁷ je na podlagi jezikovne analize Brižinskih spomenikov ugotovil, da se je trpnik v Brižinskih spomenikih pojavljal na različne načine.

1.1 Predstavil je štiri skupine konstrukcij, v katerih naj bi bil izražen trpnik:

1.1.1 Konstrukcije s povratnim zaimkom *se* – V to skupino uvršča štiri primere; vsi so iz drugega Brižinskega spomenika. V vseh primerih gre za trpno izražanje v sedanjosti. Glagolska oblika je v prvi osebi množine s končajem *-m* in je nastala iz starocerkvenoslovanske oblike po izgubi trdega polglasnika v zadnjem zlogu.

- I paki, bratrija, *pomenem se*, da i sinove božji *narečem se*; potomu ostanem sih mrzkih del, eže sunt dela sotonina /.../ (II 14–20).

Slov. prevod:⁸ In vendar, bratje, spomnimo se, da nam tudi sinovi božji rečejo. Zato opustimo ta mrzka dela, ker so dela satanova /.../.

Nem. prevod: Und doch, Brüder, erinnern wir uns, daß wir Söhne Gottes heißen. Deshalb lassen wir ab von diesen verhaßten Werken, denn sie sind Werke des Satans /.../.

Angl. prevod: Nevertheless, brothers, let us remember that we are also called the sons of Got. Therefore, let us give up those vile deeds, for they are the deeds of Satan /.../.

- /.../ da potomu niñe w cirkwah jih *klañam se* i *modlim se* jim i čæsti jih pijem i obeti naše jim nesem o sæpasenije teles naših i duš naših (II 35–40).

⁴ Fran Ramovš, Milko Kos, *Brižinski spomeniki*, Ljubljana 1937, 7.

⁵ Fran Ramovš, Milko Kos, n. d., 9.

⁶ France Bernik, n. d., 10.

⁷ Rudolf Kolarič, Sprachliche Analyse, *Freisinger Denkmäler. Brižinski spomeniki. Monumenta Frisingensia*. München 1968, 18–120.

⁸ Za boljše razumevanje in za primerjavo, kako so obravnavane konstrukcije prevedene v slovenskem, nemškem in angleškem jeziku, so vsakemu obravnavanemu zgledu dodani tudi slovenski prevod B. Paternuja in drugih, nemški prevod K. D. Olofa ter angleški prevod G. Stona. Prevodi so povzeti po knjigi *Brižinski spomeniki (Monumenta Frisingensia, Znanstvenokritična izdaja, Ljubljana 2004)*.

Slov. prevod: Zatorej se zdaj v njih cerkvah klanjamo, in se jim molimo, in v čast njih pijemo, in obete naše jim nosimo za odrešitev teles naših in duš naših.

Nem. prevod: Deshalb verneigen wir uns nun in ihren Kirchen, und beten zu ihnen, und trinken auf ihre Ehre, und bringen ihnen unsere Dankopfer dar für die Errettung unserer Körper und unserer Seelen.

Angl. prevod: Therefore now in their churches we worship and pray to them and drink to their honour and bring them our prayers for the salvation of our bodies and our souls.

1.1.2 Konstrukcije z različnimi oblikami glagola *biti* – V to skupino uvršča dva sorodna zgleda. V obeh primerih je trpna konstrukcija rabljena brezosebno, ima obliko za 3. osebo ednine. Obliki je zato označil kot neosebni trpnik.

- Pridete otca mega izvoljeni, primete večne veselie i večni žiwot, *eže w(i) jest ugotow'eno iz weka w wek* (I 33–35).

Slov. prevod: Pridite, Očeta mojega izvoljeni, prejmite večno veselje in večno življenje, ki vam je pripravljeno iz veka v vek.

Nem. prevod: Kommt, meines Vaters Auserwählte, empfängt die ewige Freude und das ewige Leben, das euch bereitet ist von Ewigkeit zu Ewigkeit.

Angl. prevod: Come, chosen of my Father, receive the eternal joy and eternal life which is prepared for you from eternity to eternity.

- Tako, sinci, i nam se modliti tomuje wrhnemu otcu: gospodi, do(ž)da ni tamoje wsedli w cesarstwo swoie, *eže jest ugotou'eno iskoni dokoni izwol'nikom božjem* (II 58–66).

Slov. prevod: Tako, sinki, se je tudi nam moliti prav temu vsevišnjemu Očetu Gospodu, dokler nas prav tja ne vseli, v cesarstvo svoje, ki je pripravljeno od konca do kraja izvoljencem božjim.

Nem. prevod: So, meine Söhne, sollen auch wir beten zu ebendem allerhöchsten Vater, dem Herrn, bis Er uns daselbst einsetzt, in Sein Reich, das bereitet ist von Anfang bis Ende den Auserwählten Gottes.

Angl. prevod: Thus, my sons, we too are to pray to the same supreme Father [and] Lord, until he settles us there in his kingdom, which is prepared from end to end for the chosen of God.

1.1.3 Konstrukcije z oblikami, izpeljanimi iz *bodo*, za izražanje prihodnosti – V skupino je uvrstil en sam primer.

- *Togo wsego ispoweden bodo bogu i sankte Mariiii i sankto Laurencu gospodi i wsem swetim i tebe, božji rabe* (III 41–46).

Slov. prevod: /.../ tega vsega izpovedan bom Bogu, in sv. Mariji, in sv. Lovrencu, Gospod, in vsem svetim, in tebi, božji služabnik.

Nem. prevod: /.../ das alles will ich Gott bekennen und der heiligen Maria und dem heiligen Laurentius, Herr, und allen Heiligen und dir, Knecht Gottes.

Angl. prevod: Of all that I shall be confessed to God and St. Mary and St. Lawrence, O Lord, and to all the saints and to thee, servant of God.

1.1.4 Konstrukcije za izražanje preteklosti – Trpnik je izražen v aoristu s pomožnikom *bih* ali *bui* in trpnim deležnikom. V to skupino R. Kolarič uvršča štiri zglede. Trije zglede so v prvoosebni edninski obliki pomožnika (*bih*), četrti zglede pa je tretjeosebni edninski.

- Bože milostiwi, primi mojo ispowed mojih grehou: eže jesəm stworil zla po t dæn, poñeže *bih* na sə swet *uwra'ten* i *bih krš'ten*, eže pomño ili ne pomño /.../ (I 10–13).

Slov. prevod: Bog milostljivi, sprejmi mojo izpoved mojih grehov: kar sem storil zla do tega dne, potem ko sem bil na ta svet poslan in bil krščen, kar pomnim ali ne pomnim /.../.

Nem. prevod: Barmherziger Gott, empfangе meine Beichte meiner Sünden: was ich Böses getan habe bis auf diesen Tag, nachdem ich auf diese Welt gebracht und getauft worden bin, dessen ich mich erinnere oder nicht erinnere /.../.

Angl. prevod: Merciful God, receive my confession of my sins: whatever evil I have done until this day, since I was brought into this world and was christened, what I remember or do not remember /.../.

- /.../ eže jesəm stworil p(ro)tiwo bogu od togo dæne, poñeže *krst'en bih* daže do dænəšnego dæne /.../ (III 37–41).

Slov. prevod: Kar sem storil zoper Boga od tistega dne, ko sem krščen bil, pa vse do današnjega dne /.../.

Nem. prevod: Was ich getan habe wider Gott seit jenem Tag, an dem ich getauft wurde, bis zum heutigen Tag /.../.

Angl. prevod: What I have done against God from that day when I was christened even unto this day.

- Poñeže zavistjo *by* neprijaznino *wignan* od slawi božije, potom na narod človečki strasti i pečali pojdo, i nemo'ti i b(e)z redu səmrt (II 7–14).

Slov. prevod: Ker je bil z zavistjo Neprijaznega izgnan od slave božje, po tem so na rod človeški bolečine in skrbi prišle, in bolezni, in po tem redu smrt.

Nem. prevod: Weil er durch den Neid des Widersachers vertrieben wurde aus dem Ruhm Gottes, kamen danach über das Menschengeschlecht Schmerzen und Sorgen, Krankheiten, und in dieser Folge der Tod.

Angl. prevod: As he was by the evil one's envy cast out from the glory of God, therefore upon the human race came pain and sorrow, sickness, and eventually death.

1.2 Ob podrobni proučitvi navedenih Kolaričevih konstrukcij, ki naj bi izražale trpnik, in celotnega besedila Brižinskih spomenikov, se pokaže, da Kolaričeva navedba konstrukcij, ki naj bi izražale trpnik, ni dosledna in popolna.

1.2.1 V kolikor z dajalnikom vezano zvezo *biti izpovedan* razlaga trpno, bi v tretjo skupino trpnih zgledov (trpne konstrukcije s pomožnikom v prihodnjiku) moral uvrstiti še en zgled. Gre za soroden primer, le da osebek v trpni povedi ni en sam, torej tisti, ki se izpoveduje, pač pa se nanaša na skupino ljudi (vernikov).

- /.../ da potomu, sinci, božj(e) raba prizwauše, tere jim grehi waše poštete i *iim ispowedni bodete* grehou waših (II 112–113).

1.2.2 Podobno je z še enim zgledom. Po v prejšnjem odstavku predstavljeni zakonitosti in na podlagi podrobnejše analize se kaže, da bi bila ob predstavljenih štirih skupinah po Kolaričevem zgledu upravičena še ena, to je peta skupina, v kateri naj bi bil trpnik izražen z neosebno glagolsko obliko, in sicer z vezanim nedoločnikom ob naklonskem izrazu hotenja (*hoteti*).

- I tebe, božii rabe, *hot'o biti ispoweden* wseh mojih greh /.../ (I 7).

Kolaričevo mnenje glede rabe trpnika v današnjem času izraža zaključna misel njegove analize trpnih konstrukcij, da je raba trpnika v slovenščini še danes zelo omejena.⁹

2 Trpnik v Brižinskih spomenikih je proučeval tudi G. Stone v razpravi *Word Order in the Freising Texts*.¹⁰ Menil je, da je v Brižinskih spomenikih trpnik izpričan zgolj opisno, to je s pomožnim glagolom *biti* in trpnim deležnikom preteklega časa. Druga oblika izražanja trpnega glagolskega načina – trpnik s *se* – po Stonovem prepričanju v Brižinskih spomenikih ni izpričana. V vseh treh Brižinskih spomenikih je našel skupno devet povedi, v katerih naj bi šlo za trpno izražanje. Glede na besedni red v povedi, natančneje, glede na položaj pomožnega glagola *biti* v razmerju do trpnega deležnika preteklega časa, je ugotovil dve možnosti: pomožni glagol je lahko pred trpnim deležnikom preteklega časa ali za njim. Na podlagi teh dveh zakonitosti je izoblikoval dve skupini trpnih zgledov:

2.1 Konstrukcije s pomožnikom pred trpnim deležnikom preteklega časa – V šestih povedih je pomožni glagol *biti* rabljen pred trpnim deležnikom preteklega časa.

Trpnik naj bi izražala konstrukcija z vezanim nedoločnikom ob naklonskem izrazu hotenja.

⁹ "Der Gebrauch des Passivs ist im Slowenischen auch heute noch sehr beschränkt" (60).

¹⁰ Gerald Stone, *Word Order in the Freising texts*, *Zbornik Brižinski spomeniki*, Ljubljana 1996, 213–224.

- I tebe, božji rabe, *hot'o biti ispoweden* wseh mojih greh /.../ (I 7–8).

Slov. prevod: In tebi, božji služabnik, hočem biti izpovedan vseh mojih grehov /.../.

Nem. prevod: Und du, Knecht Gottes, wollest mir die Beichte abnehmen aller meiner Sünden /.../.

Angl. prevod: And to thee, servant of God, I wish to be confessed of all my sins /.../.

Zveza pomožnega glagola *biti* in trpnega deležnika preteklega časa naj bi upravičevala trpno pojmovanje naslednjega zgloda.

- I *jesəm*, bratrija, *pozvani i p(o)b(e)jeni* /.../ (II 67).

Slov. prevod: In smo, bratje, pozvani in poklicani /.../.

Nem. prevod: Und wir sind, Brüder, aufgerufen und aufgefordert /.../.

Angl. prevod: And we are, brothers, called and summoned /.../.

Trpni glagolski način se je rabil tudi za izražanje preteklosti.

- Bože milostiwi, primi mojo ispoved mojih grehou: eže *jesəm* stworil zla po t dən, požeže *bih* na sə swet *uwraʼen* i *bih* *kršʼen*, eže pomńo, ili ne pomńo /.../ (I 10–13).

Slov. prevod: Bog milostljivi, sprejmi mojo izpoved mojih grehov: kar sem storil zla do tega dne, potem ko sem bil na ta svet poslan in bil krščen, kar pomnim ali ne pomnim /.../.

Nem. prevod: Barmherziger Gott, empfangе meine Beichte meiner Sünden: was ich Böses getan habe bis auf diesen Tag, nachdem ich auf diese Welt gebracht und getauft worden bin, dessen ich mich erinnere oder nicht erinnere /.../.

Angl. prevod: Merciful God, receive my confession of my sins: whatever evil I have done until this day, since I was brought into this world and was christened, what I remember or do not remember /.../.

Kot trpnik obravnava tudi edino trpno konstrukcijo z izraženim vršilcem glagolskega dejanja.

- Požeže zavistjo *by* neprijaznino *wignan* od slawi božije, potom na narod človečki strasti i pečali pojdo, i nemoʼi i b(e)z redu *səmrt* (II 7–14).

Slov. prevod: Ker je bil z zavistjo Neprijaznega izgnan od slave božje, po tem so na rod človeški bolečine in skrbi prišle, in bolezni, in po tem redu smrt.

Nem. prevod: Weil er durch den Neid des Widersachers vertrieben wurde aus dem Ruhm Gottes, kamen danach über das Menschengeschlecht Schmerzen und Sorgen, Krankheiten, und in dieser Folge der Tod.

Angl. prevod: As he was by the evil one's envy cast out from the glory of God, therefore upon the human race came pain and sorrow, sickness, and eventually death.

Tudi brezosebni konstrukciji s trpnim deležnikom naj bi izražali trpnik.

- Pridete otca mega izwoľeni, primete wečne weselie i wečni žiwot, *eže w(i) jest ugotowľeno iz weka w wek* (I 33–35).

Slov. prevod: Pridite, Očeta mojega izvoljeni, prejmite večno veselje in večno življenje, ki vam je pripravljeno iz veka v vek.

Nem. prevod: Kommt, meines Vaters Auserwählte, empfängt die ewige Freude und das ewige Leben, das euch bereitet ist von Ewigkeit zu Ewigkeit.

Angl. prevod: Come, chosen of my Father, receive the eternal joy and eternal life which is prepared for you from eternity to eternity.

- Tako, sinci, i nam se modliti tomuje wrhnemu otcu: gospodi, do(ž)da ni tamoje wsedli w cesarstwo svoje, *ežejiest ugotouľeno iskoni dokoni izwoľenikom božjem* (II 58–66).

Slov. prevod: Tako, sinki, se je tudi nam moliti prav temu vsevišnjemu Očetu Gospodu, dokler nas prav tja ne vseli, v cesarstvo svoje, ki je pripravljeno od konca do kraja izvoljencem božjim.

Nem. prevod: So, meine Söhne, sollen auch wir beten zu ebendem allerhöchsten Vater, dem Herrn, bis Er uns daselbst einsetzt, in Sein Reich, das bereitet ist von Anfang bis Ende den Auserwählten Gottes.

Angl. prevod: Thus, my sons, we too are to pray to the same supreme Father [and] Lord, until he settles us there in his kongdom, which is prepared from end to end for the chosen of God.

2.2 Konstrukcije s pomožnikom za trpnim deležnikom preteklega časa – Take trpne povedi so tri.

Zvezi s trpnim deležnikom preteklega časa in pomožnim glagolom *biti* v prihodnjiku naj bi izražali trpnik.

- /.../ da potomu, sinci, božj(e) raba prizwauše, tere jim grehi waše poštete i *iim ispowedni bodete* grehou waših (II 112–113).

Slov. prevod: /.../ in izpovedani jim boste grehov vaših.

Nem. prevod: /.../ und sie werden euch die Beichte eurer Sünden abnehmen.

Angl. prevod: /.../ and you will be confessed of your sins.

- *Togo wsego ispoweden bodo bogu i sankte Mariji i sankto Laurencu gospodi i wsem swetim i tebe, božji rabe* (III 41–46).

BRITANSKA KRALJEVA BIBLIOTEKA

Slov. prevod: /.../ tega vsega izpovedan bom Bogu, in sv. Mariji, in sv. Lovrencu, Gospod, in vsem svetim, in tebi, božji služabnik.

Nem. prevod: /.../ das alles will ich Gott bekennen und der heiligen Maria und dem heiligen Laurentius, Herr, und allen Heiligen und dir, Knecht Gottes.

Angl. prevod: Of all that I shall be confessed to God and St. Mary and St. lawrence, O Lord, and to all the saints and to thee, servant of God.

Prvoosebni pripovedovalec je bil v preteklosti prizadet od dejanja, katerega (iz)vršitelj ni imenovan.

- /.../ eže jesəm stworil p(ro)tiwo bogu od togo dāne, poņeže *krst'en bih* daže do dānəšņego dāne /.../ (III 37–41).

Slov. prevod: Kar sem storil zoper Boga od tistega dne, ko sem krščen bil, pa vse do današnjega dne /.../.

Nem. prevod: Was ich getan habe wider Gott seit jenem Tag, an dem ich getauft wurde, bis zum heutigen Tag /.../.

Angl. prevod: What I have done against God from that day when I was christened even unto this day.

3 Pregled obeh jezikovnih analiz rabe trpnika v Brižinskih spomenikih predstavljenih avtorjev kaže, da sta R. Kolarič in G. Stone izpostavila vsak po enajst zgledov, za katere menita, da je v njih izražen trpni glagolski način. Kolarič je enajst zgledov, za katere meni, da izražajo trpnik, našel v osmih povedih, Stone pa v devetih. Od pri vsakem avtorju predstavljenih po enajst zgledov, ki naj bi izražali trpnik, jih zasledimo sedem pri obeh avtorjih. To so primeri, za katere oba navedena avtorja menita, da gre za rabo trpnika. Poleg sedmih zgledov pa je vsak izpostavil še štiri primere, ki naj bi izražali trpnik. Tako ima Kolarič sedem zgledov za trpnik, ki jih je izpostavil tudi Stone, poleg tega pa še štiri, ki jih Stone nima; prav tako ima Stone sedem zgledov, ki so navedeni tudi pri Kolariču, in štiri zglede, ki jih Kolarič nima. Pri Kolariču štiri zglede za trpnik, ki jih Stone nima, predstavljajo zglede trpnika s *se*. Kolarič je poleg opisnega trpnika v Brižinskih spomenikih našel tudi primere trpnika s *se*, medtem ko je bil Stone prepričan, da je bil v Brižinskih spomenikih trpnik izražen le s trpno konstrukcijo s pomožnim glagolom *biti* in trpnim deležnikom preteklega časa.

3.1 Sedem zgledov za konstrukcije, ki naj bi izražale trpnik in sta jih navedla tako Kolarič kot Stone:

- Bože milostiwi, primi mojo ispowed mojih grehou: eže jesəm stworil zla po t dān, poņeže *bih* na sə swet *uwra'ten* i *bih krš'ten*, eže pomńo, ili ne pomńo /.../ (I 10–13).
- /.../ eže jesəm stworil p(ro)tiwo bogu od togo dāne, poņeže *krst'en bih* daže do dānəšņego dāne /.../ (III 37–41).

- Pońeže zawistjo *by* neprijaznino *wignan* od slawi božije, potom na narod člowečki strasti i pečali pojdo, i nemoťi i b(e)z redu *səmr*t (II 7–14).
- Tako, sinci, i nam se modliti tomuje wrhnemu otcu: gospodi, do(ž)da ni tamoje wsedli w cesarstwo swoje, *ežejest ugotou'eno iskoni dokoni* izwo'lenikom božjem (II 58–66).
- Pridete otca mega izwo'eni, primete wečne weselie i wečni žiwot, *eže w(i) jest ugotow'eno iz weka w wek* (I 33–35).
- *Togo wsego ispoweden bodo bogu* i sankte Mariji i sankto Laurencu gospodi i wsem swetim i tebe, božji rabe (III 41–46).

3.2 Kolaričeve dodatne štiri konstrukcije, ki naj bi izražale trpnik:

- I paki, bratrija, *pomenem se*, da i sinove božji *narečem se*; potomu ostanem sih mrzkih del, *eže sunt dela sotonina /.../* (II 14–20).
- */.../* da potomu nińe w cirkwah jih *klańam se* i *modlim se* jim i časti jih pijem i obeti naše jim nesem o *səpasenije* teles naših i duš naših (II 35–40).

3.3 Stonove dodatne štiri konstrukcije, ki naj bi izražale trpnik:

- I tebe, božji rabe, *hot'o biti ispoweden wseh mojih greh /.../* (I 7–8).
- */.../* da potomu, sinci, božj(e) raba prizwauše, tere jim grehi waše poštete i *iim ispowedni bodete* grehou waših (II 112–113).
- I *jesəm*, bratrija, *pozwan*i i *p(o)b(e)jeni /.../* (II 67).

4 Vseh sedem zgledov, za katere tako Kolarič kot Stone menita, da izražajo trpnik, predstavljajo trpne oblike s trpnim deležnikom na *-n* in pomožnim glagolom *biti*. V vseh teh konstrukcijah je trpni deležnik tvorjen izključno iz dovršnih glagolov. Predstavljene trpne zveze so izražene v sedanjiku, aoristu in prihodnjiku.

4.1 Nesporno trpni pomen izkazujejo zgledi s trpnimi konstrukcijami v aoristu. V dveh od treh trpnih primerov, izraženih v aoristu, vršilec glagolskega dejanja ni izražen, saj tudi nima vidne vloge v povedi. V tretji trpni konstrukciji pa brezpredložna orodniška zveza (zawistio nepriiaznino) predstavlja prislovno določilo vršilca glagolskega dejanja. Glagolska oblika je prvo- in trejeosebna edninska.

- Bože milostiwi, primi mojo ispowed mojih grehou: *eže jesəm stworil zla* po t dən, pońeže *bih* na *sə swet uwra'ten* i *bih krš'ten*, *eže pomńo* ili ne pomńo */.../* (I 10–13).
- */.../* *eže jesəm stworil p(ro)tiwo bogu* od togo dəne, pońeže *krst'en bih* daže do dənəšńego dəne */.../* (III 37–41).
- Pońeže zawistjo *by* neprijaznino *wignan* od slawi božije, potom na narod člowečki strasti i pečali pojdo, i nemoťi i b(e)z redu *səmr*t (II 7–14).

4.2 Sedanjiške trpne konstrukcije po Kolariču in Stonu predstavljata dva zgleda. Sedanjik v funkciji brezčasnega dejanja izraža zveza *eže jest ugotou'eno*. Oba navedena avtorja menita, da gre za obliki, ki izražata trpnik. Nedvomno gre za trpno konstrukcijo, saj je tvorjena s trpnim deležnikom preteklega časa, kar je zapisano tudi v slovarskem delu Znanstvenokritične izdaje Brižinskih spomenikov ob iztočnici *ugotou'eno* (dov., del. pret. trp. I edn. s), nima pa ta trpna konstrukcija trpnega pomena. Ali v navedenih trpnih konstrukcijah gre dejansko tudi za trpni pomen ali zgolj za tvorno zvezo, izraženo s trpnima oblikama, je mogoče opredeliti s pomočjo pomensko sorodnih časovnih prislovov *iz veka v vek* in *iskoni dokoni*. Prav zaradi teh dveh časovnih prislovov, ki izražata brezčasnost, predstavljata navedena zgleda le trpni konstrukciji, ne pa tudi trpnika. Trpna oblika zaradi dodanih časovnih določilnic nima trpnega pomena. Taka poved navidezno res spominja na trpnik, vendar trpnika ne izraža. Gre za neosebno trpno konstrukcijo, ki izraža stanje.

- Tako, sinci, i nam se modliti tomuje wrhnemu otcu: gospodi, do(ž)da ni tamoje wsedli w cesarstwo swoje, *eže jest ugotou'eno* iskoni dokoni izwo'enikom božjem (II 58–66).
- Pridete otca mega izwo'eni, primete wečne weselje i wečni žiwot, *eže w(i) jest ugotow'eno iz weka w wek* (I 33–35).

4.3 Sedmi zgled, ki ga zasledimo pri obeh navedenih avtorjih, predstavlja trpno zvezo z glagolskim dejanjem, izraženim v prihodnjiku. Glagolska oseba je prva edninska. V slovarskem delu Znanstvenokritične izdaje Brižinskih spomenikov je ob iztočnici *ispoweden* zapisano, da gre za trpni deležnik preteklega časa. Če navedeno trpno konstrukcijo pretvorimo v tvorno obliko (ali obratno, če jo izpeljemo iz tvorne oblike), ostane osebek trpnega (tvornega) stavka hkrati tudi osebek tvornega (trpnega) stavka. To pomeni: *jaz hočem biti ispovedan* > *jaz (se) hočem ispovedati*. Ker je v obeh primerih vršilec glagolskega dejanja isti (osebek sam), ne moremo govoriti o trpniku. Trpna konstrukcija, zgolj trpna oblika, tudi v tem primeru nima trpnega pomena.

- *Togo wsego ispoweden bodo bogu i sankte Mariji i sankto Laurencu gospodi i wsem swetim i tebe, božji rabe* (III 41–46).

4.4 Stone je trpni pomen trpnih konstrukcij videl tudi v dveh sorodnih zgledih iz prvega in drugega spomenika (I tebe, božji rabe, *ho' o biti ispoweden wseh mojih greh /.../* (I 7–8) – i jim ispowedni bodete grehou waših (II 112–113)).

V prvem primeru gre za trpno obliko z vezanim nedoločnikom ob naklonskem izrazu hotenja. Sedanjiška trpna konstrukcija izraža trenutno sedanost. Tudi drugi zgled je soroden zgledu s pomožnikom v prihodnjiku, ki sta ga izpostavila oba avtorja. Osebek trpne konstrukcije je drugoosebni množinski. Podobno kot v zgledu iz tretjega spomenika je tudi v teh po obliki sicer trpnih zvezah vršilec glagolskega dejanja osebek trpnega stavka sam. Navedeno trditev narekuje dajalniško določilo (*jim ispowedni bodete*), ki je očitno tudi v zgledu iz tretjega spomenika (*Togo wsego ispoweden bodo bogu i sankte Mariji i sankto Laurencu gospodi i wsem swetim i*

tebe, božji rabe). Ravno te dajalniške zveze dokazujejo, da z njimi niso izraženi vršilci glagolskega dejanja (vršilec ni božji rabe, ne Bog, ne Marija, ne Lovrenc ali božji služabniki), ampak le-ti opravljajo vlogo predmeta (Bogu se izpovemo svojih grehov, kar ustreza pomenu, da smo izpovedani svojih grehov). Zato tudi v teh dveh primerih ne moremo govoriti o trpnem glagolskem načinu, saj ne pride do pretvorbe predmeta tvornega stavka v osebek trpnega stavka. To je dokazovala tudi A. Vidovič Muha¹¹ na podlagi analize udeležencev govornega dejanja v prvem in tretjem spomeniku. V zvezi z glagolskim dejanjem izpovedovanja je ugotovila, da je ogovorjeni v vlogi prejemnika tega dejanja – dajalniški delovalnik – hierarhiziran: "govoreči se v okviru iste povedi izpoveduje najprej Bogu, nato vsem, ki so z Bogom povezani – svetim in božjim, tudi božjim vernikom, nazadnje še vsem pravičnim /.../. Zaporedje navajanja tistih, ki jim je izpoved namenjena, po njihovi pomembnosti je izpeljano brez najmanjše motnje: od Boga, učlovečenega Boga, Marije, nadangela (Mihaela), angelov prek utemeljitelja Cerkve svetega Petra so vseh pravičnih" (232).

- I tebe, božji rabe, *ho'ò biti ispoweden wseh mojih greh /.../* (I 7–8).
- /.../ da potomu, sinci, božj(e) raba prizwauše, tere jim grehi waše poštete i iim ispowedni bodete grehou waših (II 112–113).

4.5 Stone je izpostavil tudi zgled, ki ga obravnava kot trpnik. Trpna konstrukcija z osebno glagolsko obliko pomožnika *biti* in dvema trpnima deležnikoma preteklega časa je izražena v sedanjiku.

- I *jesəm, bratrija, pozvani i p(o)b(e)jeni /.../* (II 67).

Tako *pozvan* kot *pobejen* sta trpna deležnika preteklega časa, rabljena ob pomožniku s prvoosebno množinskim osebkom. Tudi v tem primeru trpna konstrukcija nima trpnega pomena, ampak izraža zgolj stanje po izvršenem dejanju. Očitna je časovna sprememba (preteklik > sedanjik). Vršilec glagolskega dejanja ni izražen, lahko pa sklepamo, da je le-ta Bog. Glagolsko dejanje in njegov učinek (rezultat) nista vezana na isti glagolski čas; pri pretvorbi tvornika v trpnik pride do časovne spremembe (On nas je pozval, zato smo zdaj pozvani). Zato tudi v tej povedi ne gre za trpni pomen, ampak za stanje po izvršenem dejanju.

4.6 Kolarič poleg sedmih s Stonom ujemajočih se zgledov trpne rabe navaja še štiri. Vse zglede predstavljajo trpne konstrukcije s *se*.

- I paki, bratrija, *pomenem se*, da i sinove božji *narečem se*; potomu ostanem sih mrzkih del, eže sunt dela sotonina /.../ (II 14–20).
- /.../ da potomu niñe w cirkwah jih *klañam se* i *modlim se* jim i časti jih

¹¹ Ada Vidovič Muha, Udeleženci govornega dejanja v I. in III. Brižinskem spomeniku – njihova izrazna podoba in besedilna vloga, *Zbornik Brižinski spomeniki*, Ljubljana 1996, 225–237.

pijem i obeti naše jim nesem o sɔpasenije teles naših i duš naših (II 35–40).

4.6.1 Kot trpnik s *se* je predstavil dve povedi, v katerih je videl štiri zglede trpne rabe. Skoraj zagotovo trpni pomen izraža trpna konstrukcija *da i sinowe božji narečem se* (II 16). Skoraj zagotovo zato, ker osebek trpnega stavka označuje kategorija živosti, kar pomeni, da je le-ta v trpni konstrukciji lahko ali vršilec glagolskega dejanja ali od dejanja prizadeti.¹² Gre za trpno obliko s *se*, ki ustreza današnji obliki *imenovati se*. Zaradi narave besedila (verniki sam se ponavadi ne imenuje božji sin) obravnavani primer obravnavam kot zgled trpne rabe. Ker v navedenem zgledu vršilec glagolskega dejanja in osebek trpnega stavka nista identična, je oblika s *se* trpna. To potrjuje tudi prevod v sodobno slovenščino znanstvenokritične izdaje, kjer pa je zaradi želje po istokorenski besedi za izvorno trpno obliko izbrana tvorna različica (*da nam tudi sinovi božji rečejo*).

4.6.2 Ostale tri konstrukcije s *se* (*pomenem se*, *klaňam se*, *modlim se*) ne izražajo trpnosti. V vseh treh konstrukcijah je osebek množinski, glagolska oseba pa prva. Osebek v nobenem od teh treh primerov ni od dejanja prizadeti, ampak je sam vršilec glagolskega dejanja. Zato takih konstrukcij s *se* ne moremo obravnavati kot trpnik z morfemom *se*.

5 Ob številnih kot trpnik obravnavanih in predstavljenih trpnih konstrukcijah je v Brižinskih spomenikih le malo takih, ki so s trpno obliko izražale tudi trpni glagolski način. Večina predstavljenih po obliki trpnih konstrukcij – konstrukcij s pomožnim glagolom *biti* in trpnim deležnikom preteklega časa ter konstrukcij z morfemom *se* – je v Brižinskih spomenikih izražalo tvorni glagolski način. Le štiri konstrukcije s pomožnim glagolom *biti* in trpnim deležnikom na *-n* (trpni deležnik na *-t* ni izpričan) in le ena konstrukcija z osebno glagolsko obliko in morfemom *se* so izražale trpni glagolski način.

5.1 Tako je od mnogih (večinoma zgolj po obliki) trpnih konstrukcij, ki so bile v Brižinskih spomenikih rabljene v glavnem v funkciji tvornosti, le pet takih, ki so bile tudi po pomenu (ne le po obliki) trpne.

V Brižinskih spomenikih sta tako izpričani dve obliki za izražanje trpnika:

5.1.1 Opisni trpnik – trpnik s pomožnim glagolom *biti* in trpnim deležnikom preteklega časa na *-n*:

¹² Marko Jesenšek oblike s *se*, ki jih opredeljuje merilo živosti, obravnava kot oslavljeni trpnik. Če je povzročitelj dejanja zakrit, lahko zaradi kategorije živosti postavimo enačbo osebek = predmet, pri čemer je stopnja trpnosti zabrisana in oblika prehaja v tvorno. Osebek pa je v takih trpnih konstrukcijah lahko tudi od dejanja prizadeti; v tem primeru poved obravnavamo kot trpnik (Pomenske funkcije nedoločnika, namenilnika in pasivnih konstrukcij v Krempljih Dogodivščinah Štajerske zemlje, ČZN, 1988, 211).

- Bože milostiwi, primi mojo ispowed mojih grehou: eže jesəm stworil zla po t dən, pońeže *bih* na sə swet *uwra'ten* i *bih krš'ten*, eže pomńo ili ne pomńo /.../ (I 10–13).
- /.../ eže jesəm stworil p(ro)tiwo bogu od togo dəne, pońeže *krst'en bih* daže do dənəšńego dəne /.../ (III 37–41).
- Pońeže zawistjo *by* neprijaznino *wignan* od slawi božije, potom na narod člowečki strasti i pečali pojdo, i nemoťi i b(e)z redu səmrt (II 7–14).

5.1.2 Trpnik s *se* – trpnik z osebno glagolsko obliko in morfemom *se*, ki pa

1. ni *se*, ki sam na sebi nič ne pomeni (tip *smejati se*),
  2. ni *se*, ki dela prvotno prehodni glagol neprehoden (tip *ubiti se*),
  3. ni *se*, ki izraža splošnega vršilca dejanja (tip *govori se*),
  4. ni *se*, ki je enklitična raba povratno-osebnega zaimka *sebe* (tip *umiva se*),
  5. ni *se*, ki izraža pomen 'drug drugega' (tip *srečati se*).¹³
- I paki, bratrija, *pomenem se*, da i sinove božji *narečem se*; potomu ostanem sih mrzkih del, eže sunt dela sotonina /.../ (II 14–20).

5.2 Trpne konstrukcije v Brižinskih spomenikih glede pozicije pomožnega glagola *biti* kažejo naslednje značilnosti.

Tako prvi kot tretji Brižinski spomenik, obrazca splošne spovedi, vsebujeta vsebinsko sorodna trpna zgleda in kažeta določeno zakonitost v rabi trpnih konstrukcij. V prvem spomeniku, v katerem je ena dvostavčna poved, ki izraža trpnik (pon'eže *bih* na se swet *uwra'ten* i *bih krš'ten*), je trpna konstrukcija zgrajena na način, ki je enak današnjemu knjižnemu jeziku – pomožni glagol *biti* + trpni deležnik preteklega časa na *-n*. Tudi ostale trpne konstrukcije, ki pa ne izražajo trpnega glagolskega načina, so v prvem spomeniku grajene na podoben način – pomožni glagol *biti* je vedno pred trpnim deležnikom. V tretjem spomeniku je zgled v trpnem glagolskem načinu (pon'eže *krš'ten bih*) zgrajen v drugačnem besednem redu kot trpni zgled v prvem spomeniku; pomožni glagol *biti* je tukaj postavljen za trpnim deležnikom. Tudi v drugi trpni konstrukciji s trpnim deležnikom, ki pa ne izraža trpnika, je pomožnik rabljen za deležnikom. Tako se v prvem spomeniku kaže doslednost pisanja pomožnega glagola *biti* pred trpnim deležnikom preteklega časa, v tretjem spomeniku pa za njim. Drugi spomenik, že po vsebini drugačen, se od ostalih dveh razlikuje tudi po tem, da ima poleg opisnega trpnika tudi trpne konstrukcije s *se* (*pomenem se*, *narečem se*, *klańam se*, *modlim se*). Za razliko od prvega in tretjega spomenika v tem spomeniku tudi ni uresničena zakonitost glede besednega reda znotraj trpnih konstrukcij s pomožnikom in trpnim deležnikom. Oblika s trpnim deležnikom in pomožnim glagolom, ki izraža trpnik, je ena sama (pońeže zawistjo *by* neprijaznino *wignan*). Pomožni glagol je zapisan pred trpnim deležnikom. Podobno (z eno izjemo) je tudi v konstrukcijah s trpnim deležnikom in pomožnim glagolom *biti* pomožni glagoli rabljen pred trpnim deležnikom.

¹³ Jože Toporišič, *Slovenska slovnica*, 357.

6 Sklep

V Brižinskih spomenikih sta izpričani dve obliki za izražanje trpnika – trpnik s trpnim deležnikom *-n* in trpnik s *se*. R. Kolarič in G. Stone sta v jezikovni analizi Brižinskih spomenikov izpostavila vsak po enajst zgledov za trpnik, od tega se v sedmih primerih ujemata, po štiri pa vsak dodaja svoje. Trpne konstrukcije s *se* je izpostavil samo Kolarič. Manj odstopanj je v trpnih konstrukcijah s trpnim deležnikom. Trpni deležnik preteklega časa je v vseh primerih tvorjen iz dovršnih glagolov in ima vedno obliko na *-n*. Stone trpne konstrukcije (med njimi so tudi take, ki nimajo trpnega pomena) deli glede na položaj pomožnega glagola; leta je pogosteje rabljen pred trpnim deležnikom, le v tretjini primerov za njim. V prvi skupini (pomožnik pred trpnim deležnikom) so trpne konstrukcije izražene v sedanjiku in aoristu, v drugi (pomožnik za trpnim deležnikom) pa v prihodnjiku in aoristu. Zgledi, ki sta jih obravnavana avtorja označila kot trpnik, nimajo vedno trpnega pomena. Tako npr. časovna prislova *iz veka v vek* ter *iskoni dokoni* nakazujeta brezčasno dejanje, ki trpni pomen spreminja v tvornega. Podobno je v zvezah *biti izpovedan*, kjer je osebek (vršilec glagolskega dejanja) tako v trpni kot v tvorni obliki identičen. Zato so take konstrukcije trpne zgolj po obliki, nimajo pa trpnega pomena in zato ne izražajo trpnika. Zveza *jesm, bratriia, pozvani in pobejeni* pa izraža stanje po izvršenem dejanju. Trpni glagolski način predstavlja v Brižinskih spomenikih le pet zgledov: požeže *bih* na *sə swet uwraʼen* i *bih kršʼen* (I 10–13); požeže *krstʼen bih* (III 37–41); požeže *zawistjo by* neprijaznino *wignan* od slawi božije (II 7–14); da i sinove božji *narečem se* (II 14–20).

Viri in literatura

- Bernik, France, 1996, Začetek slovenske jezikovne identitete, *Zbornik Brižinski spomeniki*, Ljubljana, 9.
- Dolar, Darko, Faganel, Jože (ur.), 2004, *Brižinski spomeniki, Monumenta Frisingensia*, Znanstvenokritična izdaja, Ljubljana.
- Jesenšek, Marko, 1988, Pomenske funkcije nedoločnika, namenilnika in pasivnih konstrukcij v Krempljih Dogodivščinah Štajerske zemlje, *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 211.
- Kolarič, Rudolf, 1968, Sprachliche Analyse, *Freisinger Denkmäler. Brižinski spomeniki. Monumenta Frisingensia*, München, 18–120.
- Mikhailov, Nikolai, 2001, *Jezikovni spomeniki zgodnje slovenščine*, Rokopisna doba slovenskega jezika (od XIV. stol. do leta 1550), Trst, 13–14.
- Pogačnik, Jože, 1972, *Srednjeveško slovstvo*, Izbrano delo, Ljubljana.
- Ramovš, Fran, Kos, Milko, 1937, *Brižinski spomeniki*, Ljubljana.
- Stone, Gerald, 1996, Word Order in the Freising texts, *Zbornik Brižinski spomeniki*, Ljubljana, 213–224.
- Toporišič, Jože, 2000, *Slovenska slovnica*, Maribor, 357–359.

Passive voice in the Freising Manuscripts Summary

In the Freising Manuscripts there are two forms of expressing the passive voice – the passive voice with the passive participle on -n and the passive voice with se. R. Kolarič and G. Stone have each exposed eleven examples of the passive voice in their language analysis of the Freising Manuscripts, agreeing on seven examples, with each adding four of their own. Passive constructions with se were only exposed by Kolarič. There are fewer deviations in passive constructions with the passive participle. The passive participle of the past tense is formed in all examples from perfect verbs and always has the form on -n. Stone divides passive constructions (among them are those which do not have a passive meaning) regarding the position of the auxiliary verb; the latter is more frequently used before the passive participle and only in one third of the examples, after it. In the first group (with the auxiliary verb before the passive participle, passive constructions are expressed in the present tense and in aorist, and in the second (with the auxiliary verb after the passive participle), in the future tense and in the aorist. The examples marked by the aforementioned authors as the passive voice, do not always have a passive meaning. Thus, e.g. the time adverbs iz veka v vek and iskoni dokoni show a timeless action, changing the passive meaning into an active one. The same applies to the word partnership biti izpovedan, where the subject (the performer of a verbal action) is identical both in the passive and in the active form. Therefore, such constructions are merely passive in their form, but do not have a passive meaning and therefore do not express the passive voice. The partnership jesm, bratriia, pozvani in pobejeni, however expresses the situation after the performed act. There are only five examples of the passive verbal voice in the Freising Manuscripts: pože bih na sə swet uwra'en i bih krš'en (I 10–13); pože krst'en bih (III 37–41); pože zawistjo by neprijaznino wignan od slawi božije (II 7–14); da i sinove božji narečem se (II 14–20).

Polonca Šek Mertük, Pedagoška fakulteta Univerze v Mariboru, Koroška cesta 160,
2000 Maribor

E-pošta: polonca.sek@uni-mb.si

JEZIKOSLOVNI ZAVESTNIK 2006